

Profesijné kompetencie pedagogických asistentov v kontexte zvyšovania kvality elementárnej edukácie rómskych žiakov

Edita Šimčíková¹
Monika Krajčovičová²

¹ Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta; Ul. 17. novembra 15, 080 01 Prešov, SR; email: edita.simcikova@pf.unipo.sk

² Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta; Ul. 17. novembra 15, 080 01 Prešov, SR; email: monika.krajcovicova@pf.unipo.sk

Grant: ITMS: 26130130051 OPV/24/2011

Název grantu: Národný projekt Vzdelávaním pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunít spolufinancovaný z Európskeho sociálneho fondu v operačnom programe Vzdelávanie.

Oborové zaměření: Pedagogika a školství

© GRANT Journal, MAGNANIMITAS Assn.

Abstrakt V tomto príspevku prezentujeme výskumné zistenia vzdelávacích potrieb pedagogických asistentov, ktorí pracujú so žiakmi z marginalizovaných rómskych komunít v slovenských základných školách, s cieľom zvýšiť ich profesijné kompetencie. Cieľom výskumu bolo zistiť, aké sú vzdelávacie potreby pedagogických asistentov pri práci s rómskymi žiakmi, s využitím kvantitatívnej výskumnej metódy. Výsledky výskumu poukázali na kompetencie a potreby, ktoré pedagogickí asistenti potrebujú najviac rozvíjať pri práci s rómskymi žiakmi, ako aj zvyšovať kvalitu primárneho vzdelávania týchto žiakov a kvalitu života Rómov na Slovensku. Výskum príspevku je jednou z častí výskumnej analýzy, v rámci realizácie slovenského Národného projektu *Vzdelávaním pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunít*, ktorý je spolufinancovaný z Európskeho sociálneho fondu.

Kľúčová slova Profesijné kompetencie, pedagogický asistent, elementárna edukácia, marginalizovaná rómska komunita, rómsky žiak, vzdelávacie potreby.

1. PEDAGOGICKÝ ASISTENT A JEHO KOMPETENCIE

Jednou zo stratégií v systéme vzdelávania rómskych žiakov je pozícia pedagogického asistenta. Pedagogický asistent patrí podľa Zákona 317/2009 §12 o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch do kategórie pedagogických zamestnancov. Požadovaným vzdelaním pre pedagogického asistenta je vysokoškolské vzdelanie prvého stupňa, alebo úplné stredné odborné vzdelanie. Pedagogický asistent sa podieľa na uskutočňovaní školského vzdelávacieho programu, najmä utváraním rovnosti príležitostí vo výchove a vzdelávaní, na prekonávaní architektonických, informačných, jazykových, zdravotných, sociálnych alebo kultúrnych bariér. Pedagogický asistent pracuje podľa požiadaviek učiteľa alebo vychovávateľa v škole. Preto vystupuje ako asistent učiteľa a asistent vychovávateľa (podkategórie pedagogických asistentov).

V základných školách na Slovensku pôsobia pedagogickí asistenti zväčša v triedach so žiakmi zo sociálne znevýhodneného prostredia, čo najviac predstavujú rómski žiaci pochádzajúci

z marginalizovaných rómskych komunít. Ich úlohou je teda napomôcť pri eliminácii sociálnych, kultúrnych a jazykových bariér žiakov. Pracovnej náplni pedagogického asistenta sa na Slovensku venuje viacero autorov (Kariková – Kasáčová 2006, Rosinský 2006, Klein 2003, 2008), ktorí sa zhodujú v kľúčových úlohách pracovnej náplne:

- spolupracovať s učiteľom (vychovávateľom) priamo počas vzdelávacej a výchovnej činnosti,
- pomáhať pri príprave učebných pomôcok,
- spolupracovať s rodinou žiakov a s komunitou,
- podieľať sa na organizácii spoločných podujatí – otvorených hodín, osláv, exkurzií a pod.,
- sprostredkovať poznanie kultúry, sociálneho prostredia žiakov ako minority v spoločnosti.

Rola pedagogického asistenta je však chápaná aj v širších súvislostiach. Pedagogický asistent by mal byť kompetentný (Porubský, 2004, s. 128):

- diagnostikovať a akceptovať individuálne edukačné potreby žiakov, s ktorými pracuje,
- podieľať sa na tvorbe multikultúrneho edukačného prostredia v snahe zabezpečiť adaptáciu dieťaťa na školu,
- tvoriť a využívať efektívne prostriedky na prekonávanie počiatkových bariér žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia,
- vytvárať efektívne vzťahy medzi školou a rodinami žiakov,
- organizovať a viesť voľnočasové aktivity pre rodičov a žiakov.

S požiadavkami na výkon pedagogického asistenta a jeho kompetencie vzniká potreba nárokov na vzdelanie a osobnostné kvality pedagogického asistenta (Rosinský 2006, Horňák – Petrasová 2000). S uvedeným úzko súvisia aj vzdelávacie potreby pedagogických asistentov a vedomosť o tom, čo by mohlo napomôcť zvyšovaniu kvality elementárnej edukácie rómskych žiakov. Aby sme zistili, aké sú vzdelávacie potreby pedagogických asistentov, vo vzťahu k ďalšiemu rozvoju profesijných kompetencií, bol zrealizovaný výskum vo vybraných základných školách, s použitím kvantitatívnej výskumnej metódy.

2. VZDELÁVACIE POTREBY PEDAGOGICKÝCH ASISTENTOV, VÝSKUNNÁ ČASŤ

V tejto časti príspevku popisujeme časť zistení (vzdelávacie potreby pedagogických asistentov) zrealizovaného výskumu zameraného na vzdelávacie potreby pedagogických a odborných zamestnancov, ktorí pracujú s rómskymi žiakmi v základných školách, s cieľom zvýšiť ich profesijné kompetencie. Príprava výskumu zahrňovala výber a formuláciu problému, premyslenie spôsobu výberu osôb, spôsobu zberu údajov a vytvorenie plánu výskumu. Organizácia výskumu zahŕňa etapu definovania výskumného problému.

• Problém výskumu

Výskumný problém bol stanovený po príprave a organizácii výskumu. Vzhľadom k povahe výskumu sme si stanovili základný výskumný problém, deskriptívny výskumný problém: *Aké sú vzdelávacie potreby pedagogických asistentov*

• Cieľ a úlohy výskumu

Cieľom výskumu bolo zistiť, aké sú vzdelávacie potreby pedagogických asistentov, ktorí pracujú s rómskymi žiakmi, s cieľom skvalitniť ich profesijné kompetencie. Úlohou výskumu bolo: 1. zostaviť výskumný nástroj – dotazník, 2. zozbierať údaje, 3. analyzovať a interpretovať získané údaje. Cieľová skupina výskumu bola zastúpená pedagogickými asistentmi pracujúcimi s rómskymi žiakmi na 1. stupni základnej školy.

• Harmonogram výskumu

Harmonogram výskumu mal za cieľ sprehľadniť jednotlivé etapy výskumu, a to v teoretickom štádiu výskumu (príprava a organizácia výskumu, formulácia výskumného problému, informačná príprava výskumu, výber výskumnej metódy) a empirickom štádiu výskumu (zhromažďovanie, spracovanie, kategorizácia a interpretácia údajov). Jednotlivé etapy výskumu boli vymedzené v naplánovanom časovom období, t.j. od októbra 2011 do januára 2012.

• Výskumný súbor

Súbor výskumu predstavovali pedagogickí asistenti pracujúci s rómskymi žiakmi v základných školách primárneho stupňa vzdelávania. Výberový súbor výskumu pozostával zo 40 pedagogických asistentov z Prešovského, Košického, Banskobystrického, Nitrianskeho, Trnavského, Trenčianskeho a Žilinského kraja. Respondentov z Nitrianskeho, Trnavského, Trenčianskeho a Žilinského kraja sme zaradili do skupiny "Ostatné kraje", a to z dôvodu nižšieho počtu respondentov.

• Výskumný nástroj a metodika výskumu

Výskumným nástrojom na zisťovanie vzdelávacích potrieb pedagogických asistentov bol **dotazník**. Podľa druhu položiek išlo o kombinovaný dotazník a podľa podmienok vyplňovania išlo o on-line dotazník. Získané údaje z výskumu boli analyzované a následne kvantitatívne spracované v podobe grafov.

2.1 Analýza a interpretácia získaných údajov výskumu

V rámci realizácie on-line dotazníka a interpretácie získaných údajov boli informácie rozdelené do dvoch kategórií: 1. *Škola*, 2. *Kontinuálne vzdelávanie a vzdelávacie potreby*. V procese analýzy a interpretácie údajov kvantitatívneho výskumu sme využili jednu zo štatistických procedúr – *deskriptívnu štatistiku*, s cieľom získať údaje popísať, spracovať, usporiadať a graficky znázorniť podľa jednotlivých krajov.

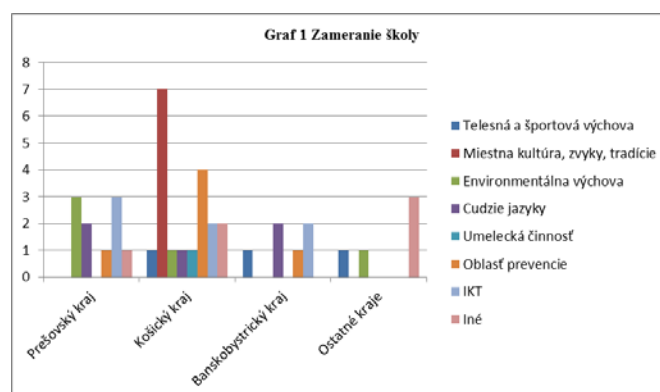
• Kategória ŠKOLA

V rámci uvedenej kategórie boli respondenti opýtaní na zameranie a vplyv výberu zamerania školy v ktorej pracujú, časový rozvrh prípravy na vyučovanie a najčastejšie problémy, s ktorými sa stretávajú pri výchove a vzdelávaní rómskych žiakov.

Zameranie školy

Zo zistených údajov (Graf 1) je zrejmé, že základné školy v Prešovskom kraji sa zameriavajú najviac na environmentálnu výchovu a informačno - komunikačné technológie (60%). V Košickom kraji sa základné školy zameriavajú najviac na miestnu kultúru, zvyky a tradície miestnej komunity (37%), v ktorej sa škola nachádza. V Banskobystrickom kraji sa školy zameriavajú najviac na cudzie jazyky a informačno – komunikačné technológie (75%). V ostatných krajoch (Nitriansky, Trnavský, Trenčiansky a Žilinský kraj) si respondenti vybrali iné zameranie školy, ako to, čo im bolo ponúknuté.

Vo všeobecnosti je teda možné konštatovať, že základné školy, v ktorých pedagogickí asistenti pôsobia, sa zameriavajú najviac na informačno – komunikačné technológie.

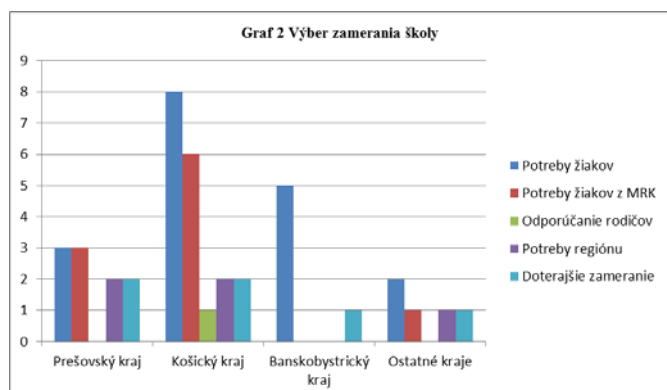

Výber zamerania školy

V predchádzajúcej otázke dotazníka, týkajúcej sa zamerania školy sme zistili, že pedagogickí asistenti pracujú v základných školách, ktorých oblasť zamerania sa týka hlavne informačno – komunikačných technológií. V nasledujúcej otázke sme zisťovali, čo má vplyv na výber oblastí, na ktorú sa tá, ktorá škola zameriava (Graf 2).

V Prešovskom kraji je zameranie školy ovplyvnené potrebami žiakov (60%). To isté zistenie sa prejavilo aj v Košickom kraji (73,5%), Banskobystrickom kraji (83,3%) a v ostatných krajoch (40%), ale v inom percentuálnom vyjadrení. Na základe kvantitatívnych údajov je možné konštatovať, že výber zamerania školy bol najmenej ovplyvnený odporúčaním rodičov.

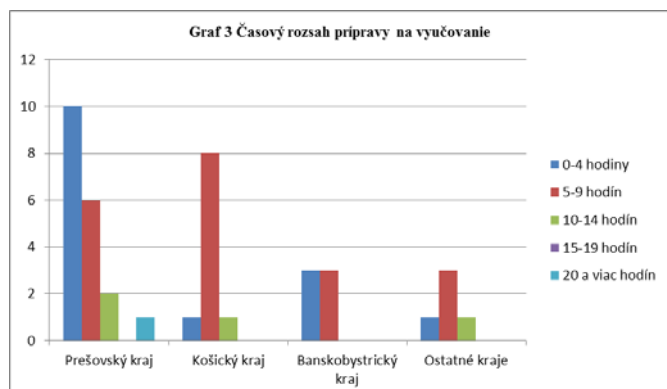
Na základe výsledkov z výskumu sme teda zistili, že najčastejší vplyv na zameranie primárnej školy, na ktorej pedagogickí asistenti pracujú majú potreby žiakov. Respondenti ich rozdelili na potreby žiakov (45%) a potreby žiakov z marginalizovaných rómskych komunít (25%).

Príprava na vyučovanie

Pedagogickí asistenti sa podľa zistení z výskumu venujú príprave na vyučovanie s rómskymi žiakmi 1 až 25 hodín týždenne, čo je veľmi veľký rozptyl. Najviac respondentov sa venuje príprave na vyučovanie maximálne 4 hodiny týždenne. Najvyššiu početnosť získala kategória od 5 – 9 hodín/týždeň (50%) a 0 – 4 hod/týždeň (37,5%).

Z poskytnutých údajov vyplýva, že pedagogickí asistenti sa venujú špecifickej príprave na vyučovanie napriek tomu, že ich úlohy nie sú, tak obsahovo, ako aj časovo, zameraná na realizáciu výchovno – vzdelávacieho procesu.

Problémy v procese výchovy a vzdelávania

V ďalšej otázke on-line dotazníka sme sa pýtali pedagogických asistentov na najčastejšie problémy, s ktorými sa stretávajú vo výchove a vzdelávaní žiakov z MRK. Problémy, s ktorými sa asistenti stretávajú, nie sú nové a majú skôr dlhodobější, konštantný charakter. Za jedny z hlavných problémov považujú nedostatočnú spoluprácu rodičov so školou, nedostatok učebných pomôcok, dochádzku žiakov na vyučovanie, zanedbanú hygienu a nedostatočné základy spoločenského správania sa rómskych žiakov z marginalizovaných rómskych komunít. Možno ich zhrnúť do nasledujúcich oblastí:

- problémy ktoré odrzkadľujú nefunkčnosť rodiny (spolupráca s rodičmi, nedostatočná hygiena, dochádzka, domáca príprava, a pod.),
- problémy spojené s afektívnou stránkou osobnosti rómskeho žiaka (nedostatok motivácie),
- nedostatok učebných pomôcok na školách.

Z klasifikácie problémov respondentmi možno dedukovať, že pedagogickí asistenti by mohli byť škole viac nápomocní pri eliminácii problémov spojených s nedostatočnou spoluprácou rodiny so školou, dochádzkou žiakov do školy a domácou prípravou žiakov na vyučovanie. S tým úzko súvisí aj získavanie spätnej väzby od nadriadeného. Každý riadiaci pracovník v školstve by mal sústavne poskytovať nevyhnutné informácie svojim podriadeným o cieľoch

školy, úlohách, ktoré je potrebné splniť, ale aj priebežne kontrolovať pedagogických zamestnancov a poskytovať im spätnú väzbu o ich činnosti na pravidelných stretnutiach, najmenej raz za mesiac. V našom prieskume sa potvrdilo, že riaditelia škôl si spravidla plnia svoje úlohy a často sa stretávajú so svojimi podriadenými, dokonca 60% respondentov tvrdí, že dostávajú spätnú väzbu viac ako jedenkrát mesačne a 22,5% respondentov ju dostáva jedenkrát za mesiac. V prípade pedagogických asistentov je dôležitá aj spätná väzba od učiteľov, s ktorými spolupracujú v triede a naopak. Až 77,5 % respondentov dostáva spätnú väzbu od svojich kolegov na prácu s rómskymi žiakmi viac ako jedenkrát mesačne. 22,5% pedagogických asistentov dostáva spätnú väzbu od svojich kolegov – učiteľov jedenkrát mesačne.

• Kategória KONTINUÁLNE VZDELÁVANIE A VZDELÁVACIE POTREBY

Na základe výsledkov zistených on-line dotazníkom prezentujeme najčastejšie odpovede respondentov, týkajúce sa spôsobilostí, ktoré potrebujú pedagogickí asistenti najviac rozvíjať pri práci s rómskymi žiakmi z marginalizovaných rómskych komunít (Tabuľka 1). Respondenti mali možnosť vybrať si najviac tri z ponúknutých možností bez toho, aby uviedli poradie dôležitosti. Odpovede respondentov sa týkali oblastí: Učebné prostredie, Vyučovacie stratégie, Plánovanie a hodnotenie, Spolupráca s rodinou, Profesionálny rast a sebarozvoj. Pri spracovaní výsledkov sme rešpektovali frekvenciu výskytu jednotlivých odpovedí.

TABUĽKA 1 Spôsobilosti, ktoré potrebujú pedagogickí asistenti rozvíjať pri práci s rómskymi žiakmi

Učebné prostredie	Vyučovacie stratégie	Plánovanie a hodnotenie	Spolupráca s rodinou	Profesionálny rast a sebarozvoj
Vytvárať príležitosti na rozvíjanie komunikačných kompetencií rómskych žiakov	Rozvíjať kognitívne schopnosti rómskych žiakov	Plánovať a realizovať obmieňanie činnosti s cieľom udržiavať záujem rómskych žiakov	Realizovať aktivity na podporu spolupráce a partnerskej spolupráce školy a rodiny, ako aj učiteľov a rodičov	Poznať trendy vývoja spoločnosti a trendy v oblasti výchovy a vzdelávania rómskych žiakov
Vypracovať učebné materiály a vyrábať pomôcky, ktoré sú adekvátne veku a schopnosti žiakov	Podporovať rozvoj komunikačných kompetencií rómskych žiakov	Vytvárať flexibilné učebné plány reagujúce na potreby a záujmy rómskych žiakov	Vytvárať priestor na neformálne rozhovory s rodičmi rómskych žiakov v škole a mimo školy	Efektívne komunikovať s partnermi školy
Podporovať pozitívne vzťahy medzi rómskymi žiakmi a učiteľom,	Podporovať aktívne učenie sa rómskych žiakov	Bráť do úvahy individuálne osobitosti rómskych žiakov	Budovať vzájomnú dôveru a partners	Vedieť kriticky myslieť. Vystupovať ako reprezentant profesie

Žiakmi navzájom		a rozvíjať ich potenciál	ký vzťah s rodičmi rómskych žiakov	
-----------------	--	--------------------------	------------------------------------	--

Preferovaná forma kontinuálneho vzdelávania pedagogického asistenta

Nasledujúce otázky výskumu zisťovali názory pedagogických asistentov na preferovanú formu, spôsob a oblasť kontinuálneho vzdelávania. Respondenti zo všetkých krajov považujú za preferovanú formu vzdelávania kombinovanú formu. Menej často už uvádzali dištančnú a prezenčnú formu.

Preferovaný spôsob kontinuálneho vzdelávania

V rámci preferovaného spôsobu kontinuálneho vzdelávania pedagogickí asistenti prejavili najväčší záujem o vzdelávanie prostredníctvom prednášok a on-line workshopov. Možno to považovať za relevantné k výberu kombinovanej formy vzdelávania z predchádzajúcej otázky.

Preferovaná oblasť kontinuálneho vzdelávania

Posledná otázka on-line dotazníka poskytla respondentom priestor na voľné vyjadrenie preferovaných oblastí svojho ďalšieho sebvzdelávania. V nasledujúcej časti prezentujeme najčastejšie odpovede respondentov:

- inováčné metódy pri práci so žiakmi,
- motivácia žiakov,
- získavanie nových poznatkov a využívanie nových materiálov a pomôcok pre žiakov,
- multikulturalita, jej mnohotvárná realita a s ňou spojené problémy pri práci so žiakmi,
- zdokonaľovanie a rozširovanie vedomostí v pedagogickej oblasti vzdelávania žiakov.

2.2 Závety výskumu a odporúčania

Na základe zistených údajov z realizovaného výskumu možno konštatovať nevyhnutnosť kontinuálneho vzdelávania pedagogických asistentov pracujúcich s rómskymi žiakmi z marginalizovanej rómskej komunity. Pedagogickí asistenti prejavili ochotu ďalšieho vzdelávania, ako aj poukázali na potreby a rozvoj kompetencií, ktoré im môžu brániť efektívne skvalitňovať proces výchovy a vzdelávania a tak prispieť k ich ďalšiemu vzdelávaniu a príprave na trh práce.

Základné školy, v ktorých pracujú pedagogickí asistenti s rómskymi žiakmi, si v prevažnej miere vypracovali školské vzdelávacie programy so zameraním školy, ktoré neodráža kultúru a prostredie rómskych žiakov z marginalizovaných rómskych komunít. Školy sa správali v tomto prípade viac trendovo a zamerali sa na informačno – komunikačné technológie. Výber zamerania týchto škôl bol deklarovaný potrebami žiakov, ako aj potrebami žiakov z marginalizovaných rómskych komunít. Uvedené zistenia sú pochopiteľné, hoci sa rómsky žiak môže venovať informačno – komunikačným technológiám v rámci voliteľných predmetov a zameranie školy môže mať iný charakter, resp. môže aspoň čiastočne odrážať kultúrne prvky rómskva. Odporúčame sa však zamerať nie len na potreby rómskych žiakov, ale aj na ich záujmy, čo by mohlo mať oveľa väčší motivačný charakter práve zlepšenie povinnej školskej dochádzky a motiváciu učiť sa. Príprava pedagogických asistentov na proces výučby a jej časové rozpätie závisí aj od konkrétnej pracovnej náplne pedagogického asistenta v škole. Rozširovanie kompetencií asistentov si bude vyžadovať dlhšiu a zo začiatku aj náročnejšiu prípravu na výchovno – vzdelávací proces. Komunikácia pedagogických zamestnancov

v školách, týkajúca sa aktuálnych problémov výchovy a vzdelávania rómskych žiakov, patrí medzi požadované činnosti na zasadnutiach metodických orgánov, na pedagogických radách školy, ale aj v každodennej koordinácii činnosti v triede. Tam získava pedagogický asistent spätnú väzbu na svoju prácu.

Svoj záujem o kontinuálne vzdelávanie prejavili pedagogickí asistenti v odpovediach na otázky v druhej časti on-line dotazníka. Za zaujímavé výpovede pedagogických asistentov v oblasti rozvoja ich kompetencií možno považovať prejavovaný záujem pedagogických asistentov o tvorbu učebných pomôcok pre rómskych žiakov a ich využívanie v praxi. Taktiež záujem o tvorbu učebných materiálov primeraných pre rómskych žiakov a o tvorbu flexibilných učebných plánov (zrejme mysleli vzdelávacích programov). V otvorenej otázke on-line dotazníka nás zaujali odpovede, v ktorých respondenti preferujú vzdelávanie v oblasti inovácií v práci s rómskymi žiakmi, čím preukázali ochotu vzdelávať sa v nových trendoch výchovy a vzdelávania, ktoré by mohli napomôcť pri práci s rómskymi žiakmi z marginalizovaných rómskych komunít.

Vzhľadom na záujem pedagogických asistentov o rozširovanie svojich vedomostí v oblasti práce s rómskymi žiakmi, získavanie poznatkov z edukačných stratégií a pod., odporúčame tvorcom programov kontinuálneho vzdelávania pripraviť aktualizované vzdelávanie (resp. iný typ vzdelávania) pre túto cieľovú skupinu, ktoré bude situované do konkrétneho prostredia regiónu, alebo školy. V rámci sebvzdelávania pedagogických asistentov však nesieme zabúdať aj na efektívnu spoluprácu medzi učiteľom a pedagogickým asistentom a budovania pozitívneho vzťahu a klímy v triede, a to aj medzi rómskymi žiakmi, učiteľom, pedagogickým asistentom a rodinou. Podľa Novotnej (2006) je potrebné vzájomné chápanie kooperatívneho vyučovania učiteľa a pedagogického asistenta a rešpektovanie obidvoch pedagogických pracovníkov, ako rovnocenných odborníkov. Zároveň je potrebné byť pripravený prekonávať počiatočné prekážky, ochotu prispôsobiť sa takej forme vyučovania, keď sú v triede dvaja pedagogickí pracovníci a riešiť problémy v triede vzájomnou diskusiou.

Zdroje

1. HORŇÁK, L., PETRASOVÁ, A. 2000. Rómsky asistent učiteľa. In *Náša škola*, roč. III., č. 10, 2000.
2. KALEJA, M. Edukatívni strategické postupy při vyučování romských žáků. In KALEJA, M.; KNEJP J. (eds.) *Mluvme o Romech - Aven vakeras pal o Roma..* první. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 120-126. ISBN 978-80-7368-708-3.
3. KARIKOVÁ, S., KASÁČOVÁ, B. 2006. Sumarizácia výsledkov čiastkových výskumov názorov pedagogických zamestnancov na vzdelávanie asistentov učiteľa. In *Zvyšovanie úrovne socializácie rómskeho etnika prostredníctvom systémov vzdelávania sociálnych a misijných pracovníkov a asistentov učiteľa*. Nitra : FSVZ UKF, 2006. s. 270-290. ISBN 80-8085-987-5.
4. KLEIN, V. 2003. Asistent učiteľa. In *Empirické poznatky z edukácie rómskych detí. Vplyv rodiny a rola matky vo výchove a vzdelávaní rómskych detí. Zborník príspevkov z vedeckého seminára s medzinárodnou účasťou*. Spišská Nová Ves : FSV UKF, 2003. 241 s. ISBN 80-8050-667-1.
5. KLEIN, V. 2008. *Asistent učiteľa v procese primárneho vzdelávania rómskych žiakov*. Nitra: UKF FSVaZ, 2008. 198 s. ISBN 978-80-8094-348-6.
6. KRAJČOVIČOVÁ, M. 2009. Príprava učiteľov v procese kultúrnych zmien rómskeho etnika na Slovensku. In *"Príprava učiteľov v procese školských reforiem"* [elektronický zdroj]: zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, Prešov 16.-17.

- september 2009 / Ed. Ján Kancír, Veronika Zel'ová. - Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, 2009, s. 719-725. ISBN 978-80-555-0024-9.
7. NOVOTNÁ, E. 2006. Spolupráca učiteľa s asistentom učiteľa vo výučbe rómskych žiakov. In Novotná, E. – Pružinská, L. *Piliére edukácie sociálne znevýhodnených žiakov*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, 2006. s. 47. ISBN 80-8068-486-3.
 8. PETRASOVÁ, A. et al. 2012. *Analýza vzdelávacích potrieb pedagogických a odborných zamestnancov*. [online] Prešov : 2012. [citované 14.3.2012] Dostupné na internete: <http://web.eduk.sk/stahovanie/analiza.pdf>.
 9. PORUBSKÝ, Š. 2004. Poňatie práce a štúdia asistenta učiteľa/pedagogického asistenta. *Rómske etnikum – jeho špecifiká a vzdelávanie. Zborník*. Banská Bystrica: PdF UMB, 2004. 212 s. ISBN 80-8083-024-X.
 10. PRÍDAVKOVÁ, A. 2006. *Rozvíjanie predstáv o základných matematických pojmov*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, 2006, 117 s. ISBN 80-8068-513.
 11. ROSINSKÝ, R. 2006. Vzdelávanie rómskej populácie detí. In *Amare roma, špecifiká práce v rómskych komunitách*. Nitra: FSVZ UKF, 2006. s. 164-166. ISBN 80-8050-990-5.
 12. ŠIMČÍKOVÁ, E. et al. 2003. *Celodenné výchovné pôsobenie : (so zameraním na hry rozvíjajúce osobnosti dieťaťa a jeho kognitívne zázemie)*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, 2003, 78s. ISBN 80-8045-296-2.